

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

СІРАНТ Мирослава Миколаївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 343.326

Стаття посвячена факсрвтитю проблемы міжнародного терроризма, которая связана, с одной стороны, с современными условиями национальных, государственных, религиозных расхождений «третьей индустриально-информационной волны», а с другой – с процессами глобализации мирового экономического, политического и социального пространства.

Ключові слова: міжнародний тероризм, глобалізований світ, тероризм як глобальна проблема, міжнародний злочин, глобальний процес, глобальна свідомість, терористичний акт, антитерористична війна, деструктивна діяльність.

Постановка проблеми

В умовах активізації міжнародного тероризму як однієї із реальних загроз для усього світового співтовариства, особливої актуальності набуває філософсько-правове осмислення цього складного, багатогранного феномену. Міжнародний тероризм є багатаспектним і полікаузальним явищем із багатоступеневою конструкцією та широкими мотиваційними компонентами. Сучасний тероризм (тероризм початку ХХІ сторіччя) є наслідком деконструктивних елементів глобалізації, «вінцем» міжгрупових конфліктів, конфліктів між культурами і типами культур (зіткнення модерністської і традиційної культур; поширення культурної експансії провідних країн світу; швидкоплинний розвиток і поглиблення різниці між «багатими й бідними» у внутрішньодержавному і міжнародному масштабах; бажання перерозподілу

важливих життєвих та природних ресурсів; зверхнє ставлення до представників інших етносів; існування таємних і напівтаємних сепаратистських організацій тощо).

Можна погодитися із визначенням міжнародного тероризму, запропонованого проф. В. Канціром, як еманції Зла в буття людства, спроби перетворення деструктивної ілюзії на дійсність завдяки суспільно небезпечній діяльності, яка супроводжується максимальним резонансом та полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні або загрози застосування насильства і спрямована на привернення уваги до певних поглядів, одержання, утримання влади у суспільстві або тиск на владні структури з метою прийняття (неприйняття) ними бажаних для терористів рішень [1].

Стан дослідження

Про велике зацікавлення науковців соціально-філософськими, соціально-економічними, політико-правовими проблемами міжнародного тероризму та його вплив на світові інтеграційні процеси, свідчить той факт, що висвітленню проблеми присвячено багато публікацій – від монографій до наукових статей тощо. Праці Д. Араса, М. Афанасьєва, О. Будницького, О. Веселіцького, О. Грачова, О. Герасимова, І. Іванова, С. Іларіонова, М. Іорданова, В. Ємельянова, І. Коваленко, Є. Кожушка, О. Козлова, В. Коломійцева, Я. Кондратьєва, Н. Кормушкіної, У. Латипова, Р. Оганяна, Д. Ольшанського, Е. Соловійова та інших присвячені аналізу

основних форм тероризму в глобалізованому світі та процесу трансформації терористичної боротьби, дослідженню мотивів дій терористів, а також світоглядного, соціального, психологічного коріння тероризму.

У межах соціально-філософських інтенцій, явище тероризму осмислювали: О. Бардін, К. Гаджієв, В. Канцір, Е. Кальницький, Д. Кобинський, О. Колобов, В. Мандрагеля, В. Нікітаєв, І. Смазнова, В. Розін та інші.

На початку ХХІ сторіччя окремі закордонні дослідники, для прикладу, Г. Ангелер, Й. Боданські, І. Валлерстайн, Т. Гарр, А. Гарфінкл, Б. Грекхем, П. Девіс, Р. Жаккар, А. Іаффе, Р. Каган, А. Кронін, Р. Родмен, Б. Нетаньяху, Д. Пайпс, Дж. Пост, Д. Пріст, К. Омае, Д. Смок, Р. Хатчингс, Н. Хомські, Х. Хоффмайстер та інші, вивчали проблеми співвідношення міжнародної терористичної діяльності та процесу глобалізації.

Мета статті полягає у дослідженні та осмисленні феномена тероризму як новітньої глобальної проблеми, яка відчутно загрожує прогресивному розвитку світового співтовариства. Новим є те, що розглянуто деструктивну, дисбалансну «зворотну сторону» глобалізації, яка виступає подразником для зростання міжнародної злочинності, у першу чергу міжнародного тероризму.

Виклад основного матеріалу

Тероризм як продукт об'єктивного розвитку світового суспільства є міжнародним злочином, він має складну, багатомірну природу і активізується завдяки зростанню кризи сучасної світової системи. На думку професора В. Антипенка, тероризм, як спосіб протесту, відображає високу ступінь соціального відчаю тієї частини соціуму, яка не має доступу до всіх благ і ресурсів цивілізації, а також не має можливості іншим шляхом, ніж терористичний акт, заявити про себе. Як наслідок, «відповідальність за виникнення тероризму, як глобального злочину, його ескаляцію, а також конкретні прояви, повинно розділяти все світове суспільство» [2].

Саме в цьому аспекті потребує свого подальшого розвитку принципово важлива для новітньої філософії теза про атрибутивне етико-онтологічне, тобто відповідальне

ставлення планетарного людства до свого буття.

У контексті аналізу тероризму, як новітньої глобальної проблеми, висвітлюється філософське питання про те, на що людина може сподіватися в цивілізаційній перспективі, а точніше, на що потрібно спиратись людині в екзистенційному вимірі.

На нашу думку, явище тероризму з огляду на його складність і актуальність слід розглядати у системі теоретичних конструктів, запропонованих російським дослідником М. Чешковим, а саме:

а) уявлення про глобальну спільність світу (світоцілісність), що відрізняється від своїх складових частин;

б) сприйняття людства як інтегрального цілого, специфічного соціобіологічного утворення, яке існує в єдності зі світоцілісністю;

в) виокремлення глобальної свідомості або світосвідомості як дискурсу щодо цілісності світу та його частин, що є складовою цілісності буття спільноти;

г) визнання сучасної (постнеокласичної) науки необхідною умовою нової світосвідомості, яка знімає протиставлення загальнолюдського і особливого, глобального і локального.

Цей вчений пропонує пізнавальну модель сьогоdnішніх кардинальних перетворень виводити з опозиційного категорійного мислення, яке могло б перетворити глобальне сприйняття в «...нову версію універсалістського мислення класичної науки і дихотомної свідомості». Він звертає увагу на те, що науково-суспільна світосвідомість із середини 90-х років орієнтується на дихотомний стиль мислення і найповнішою мірою виражає себе у виді опозиції «глобальне-локальне», що трансформується від «колишніх опозицій типу Схід – Захід, Капіталізм – Соціалізм, Північ – Південь (і ширше, «Архаїка – Сучасність») до нової опозиції «Світ – Людство». При цьому нова опозиція не скасовує попередні, «а позбавляє їх певної узагальнюючої сили, бо предмет старих опозицій є відносинами між частинами цілого, а предмет нової опозиції – відносини між двома різновидами одного цілого» [3, с. 7-31].

Масштабно розгорнута антитерористична кампанія засвідчила нагальну потре-

бу пошуку адекватних моделей міжнародної безпеки в ХХІ сторіччі, проте водночас показала, наскільки це проблематично з огляду на неоднозначну реакцію світової спільноти на односторонні агресивні дії керівництва Білого дому. «Нова геополітична ситуація, яка виникла після терористичних актів у вересні 2001 року, підкреслює Ф. Рудич, і створення міжнародної антитерористичної коаліції, до якої увійшла й Україна, вносить суттєві корективи в концепцію протистояння Захід – Схід. Росія тоді пішла на блискавичне зближення в США, було створено «двадцятку» Росія – НАТО» [4, с. 14].

Враховуючи загрози і масштаби поширення, світова спільнота сприймає міжнародний тероризм як серйозний глобалізаційний виклик. Як зазначає проф. Г. Токаревський, «від самого початку третього тисячоліття міжнародний тероризм став однією з найпекучіших проблем світової спільноти. У зв'язку з цим виникла необхідність опрацювати нові підходи щодо вивчення сутності цієї глобальної загрози та побудови нової архітектури безпечного співіснування у геополітичному просторі. Події 11 вересня 2001 року в США значно актуалізували цю проблему, адже, на думку багатьох експертів, глобалізація терористичної діяльності розвивається і трансформується значно швидше, ніж глобалізація економічна» [5, с. 128]. Відмінності перш за все політичного характеру, на переконання Г. Токаревського, заважають виробленню спільних ефективних заходів з протидії нинішньому «інтернаціоналізованому» тероризму.

Під враженням терористичних актів і антитерористичних воєн дехто з науковців поспішив заявити, що прогнозована С. Хантінгтоном війна між цивілізаціями вже розпочалася [6, с. 114-147]. Очевидно, можна говорити про зростання (загострення) протистояння Заходу іншим цивілізаціям, зокрема, ісламській. Сучасні цивілізаційні конфлікти спричиняються не суто релігійними, етнічними чи культурними чинниками (хоча ними також), а, передусім:

- а) бідністю та пов'язаними з нею наслідками;
- б) майновою нерівністю етнічних груп;

в) історичною несправедливістю (насильницькими переселеннями на територію іншої країни);

г) статусними відмінностями;

д) зростаючою конкуренцією за оволодіння природними ресурсами;

е) соціальною конкуренцією [7, с. 320-322].

Динамічний процес глобалізації планети висвітлив та загострив ці суперечності і в інформаційному полі, відчутно нівелював «дистанцію між майновою, статусною та соціальною нерівністю», зробив її загрозливо небезпечною і спричинив активізацію радикальних рухів і силового спротиву.

Щодо самого процесу глобалізації, то він глумачиться аналітиками по-різному. Так, американські дослідники Р. Хадсон і А. Вільямс спробували виокремити в цьому розмаїтті основні тенденції [8]. Одну із них, зокрема, презентують Херст і Томпсон, які вважають, що немає підстав називати звичайне розширене відтворення капіталістичної економіки всесвітнім процесом глобалізації [9]. Іншу тенденцію визначає цілком протилежне твердження проф. Робінсона про новий тип економічних відносин: «глобальна економіка – це така економіка, в якій транснаціональний капітал нищпорить по всьому світові в пошуках прибутку і фактично не стримується в своїй активності». Апологети ще однієї гіпотези (наприклад, Байер і Драг) намагаються довести наявність «фундаментальних зрушень в організації глобальної політ економіки», внаслідок чого глобалізація відображає лише кількісні зміни цього процесу. Четверта тенденція пов'язана з ідеєю не лише переосмислення відносин між глобальною економікою та окремими державами, а й між цією економікою і локальними громадянськими суспільствами, з одного боку, та наднаціональними організаціями і структурами – з іншого [10, с. 5-6].

Крім зазначених політекономічних чинників глобалізації, певною мірою на міжнародний тероризм впливають і глобалізаційні культурологічні зрушення. Беручи за основу праці численних суспільствознавців, С. Удовик визначає чотири сценарії прояву таких перетворень у сфері культурології.

Перший – гомогенний, що означає культурну уніфікацію під впливом «культурного імперіалізму»; йдеться про суцільну «вестернізацію» способу життя світової спільноти під проводом світового уряду. Другий пов'язаний з «периферійною корупцією», тобто розкладом західної культури у периферійних зонах та утворенням «культурного звалища», внаслідок чого світ складатиметься з країн центру, країн периферії та країн «узбіччя». Третій сценарій презентує так звані «мозаїчні культури» – наявність замкнених, конкуруючих та ворогуючих цивілізацій. Четвертий передбачає формування елітарного світу «відкритих держав спільного добробуту», завдяки чому така глобалізація розширить «горизонти індивідуальної свободи», тобто забезпечить комфортне існування індивіда в інтернаціональному культурному середовищі [7, с.350].

Ці сценарії цивілізаційного розвитку (зрозуміло, не вичерпні як на глобалізаційні виміри) показують не лише складність і непередбачуваність процесу формування нового світового порядку, а й те, що при цьому, зазвичай, інерційно застосовуються архаїчні підходи. Можливо, саме цим обумовлюються й процеси активізації антиглобалістського руху, зокрема й у формі терористичних актів.

Глобалізаційні імперативи провідних потуг світу каталізують пошуки ефективних механізмів реалізації цієї стратегії, використовуючи для цього традиційні силові засоби. «Глобальний егоїзм країн-лідерів, – підкреслює О. Білорус, – одна з найбільших сучасних загроз людству. Він призводить до глобальної нерівності країн і людей світу через нерівність технологій та умов життя...». Саме егоїстичні інтереси спонукають ці суперпотуги будувати свої стратегії «...на тому, щоб перемогти в конкурентній боротьбі ослаблені держави. Вони не розуміли раніше і не розуміють тепер, що перемога над слабкими ослаблює «переможців» і веде їх до неминучої деградації, яка матиме незворотній характер». Глобалізаційні тенденції сьогодення з усією очевидністю показують, що домінування західної цивілізації втрачає перспективу, оскільки не відповідає новітнім викликам часу. Таким чином, робить висновок аналітик, «глобальні країни-лідери (до

яких відносить США, ФРН, Великобританію, Францію, Японію, Китай, Індію та Росію – автор) сьогодні поставлені перед стратегічною альтернативою: або забезпечити поступовий, еволюційний, якісно новий розвиток всього глобалізованого світу, або зіткнутися з такими новими глобальними проблемами, з якими вони будуть самі не в змозі впоратися, а світ і світовий ресурс для них вже буде втрачено назавжди» [11, с. 31-32]. І яскравою ілюстрацією цього є проблема міжнародного тероризму, спроби розв'язати яку традиційними силовими засобами виявляються поки що не лише безуспішними, а й такими, що спричиняють появу нових видів загроз світової спільноті. Отже, на «порядку денному» – вироблення нових парадигм планетарного співіснування, оскільки традиційний детермінізм неадекватний нинішнім реаліям. Потрібен новий загальнометодичний підхід, що ґрунтувався б на синергетичних положеннях про те, що системи за своєю природою перебувають переважно в стані нестійкої рівноваги внаслідок сукупної дії різних чинників, у тому числі й спонтанних змін, які так само можуть спричинити кардинальні зміни. Такий підхід, як вважає С. Кримський, «...дає можливість врахування як найважливішої обставини руху людства або його дискретних співтовариств (цивілізацій, держав, окремих народів) свободу волі та вибору окремих індивідів. Саме в ній в невідкладній до кінця жодним зовнішнім обставинам іманентній пристрасності і свободі творчої самореалізації людини, і слід, очевидно, вбачати причину спонтанних відхилень, а отже, і випадкових, наперед непередбачуваних змін, що призводять до далекосяжних наслідків» [12, с. 39].

Як вже зазначалося, тероризм як глобалізаційний виклик сучасності, переважно фокусується у форматі відносин Схід – Захід, які на загал мають дихотомічний характер з давніх часів. Предмет нашого дослідження обумовлює потребу оцінки цієї присутньої складової системного аналізу. Філософ Ю. Павленко звертає увагу на те, що витоки протистояння Заходу і Сходу сягають у глибину історії і мають неоднозначне тлумачення, з огляду на істотні цивілізаційні відмінності фігурантів. «Перед нами, – пише він, – два шляхи, дві лінії розвитку доіндустріальних суспільств: схід-

ний – з провідною роллю державного апарату в усіх сферах суспільної життєдіяльності, включаючи економіку, і західний – з розвинутою приватною власністю і громадянським правом, де держава не відіграє самодостатньої ролі. Історичними ілюстраціями цієї концепції можуть слугувати, наприклад, Передня Азія часів імперії Ахеменідів і антична Греція, в Новітні часи – Мусульманський світ, Китай або Індія, з одного боку, і Західна Європа – з іншого, у ХХ столітті – СРСР і Північноатлантичне співтовариство» [12, с. 59]. Можна, звичайно, посперечатися щодо останнього твердження, адже весь СРСР не зовсім коректно ототожнювати зі Сходом і, крім того, загально визнано, що він (як і нинішня Росія) сповідував євразійський варіант розвитку і одночасно жорстко протистояв як Сходові (як приклад, десятилітня афганська війна), так і Заходові загалом («холодна війна»). Зважаючи на це, слід, очевидно, у цьому контексті говорити вже про інший вимір протистояння на цивілізаційному рівні.

Природу нинішнього конфлікту, що призвів до двох антитерористичних воєн, неможливо зрозуміти без врахування традиційних форм самореалізації людини на Сході і Заході. «Не реалізована (у трансформованому виді) за офіційними санкціонованими каналами творча енергія, – зазначає Ю. Павленко, – сублімується на Сході у вільну художню або філософську творчість, а також в різноманітні містичні переживання. А на Заході завжди було достатньо можливостей проявити свою індивідуальність і в зовнішній сфері самореалізації – в економіці, політичній боротьбі, колоніальних загарбаннях тощо. З цими обставинами нерозривно пов'язані відмінності в типах західної і східної людини» [13, с. 66].

Політолог В. Кушніренко, досліджуючи проблему «вестернізації» мусульманського світу, звертає увагу на те, що «...стрибок у розвитку науки, техніки, економіки та інших сфер у Європі вже в XVII столітті засвідчив, що співвідношення сил змінюється на користь динамічного західного світу. З XVIII століття інші частини світу, зокрема і мусульманська, потрапляють у колоніальну залежність європейців. Мусульманський світ нашоветується на незрозумілу йому потугу

«невірних». І перед ним постає питання: як реагувати на цей виклик?». Реакція, зазвичай, зводиться до пошуку механізмів спротиву переважаючій силі експансії з метою відстояти політико-правову систему мусульманської автентичної традиції, зберегти установлені віками духовні цінності. Вчений робить висновок: «Не можна не розуміти, що конфлікт масової свідомості з політичною ідеологією, якщо вона спрямована проти традиційних цінностей, завжди є руйнівним, навіть якщо він відбувається у не досить виражених формах, оскільки неможливо за допомогою чужої ідеології змінити архетипи та культурні коди певного соціуму» [14, с. 136-141].

Очевидно, передусім, цим можна пояснити, чому Захід не бажає зрозуміти природу ісламського світу, настирливо нав'язуючи йому свої ціннісні орієнтири, що призводить до трагічних наслідків. Адже «...сьогодні очевидно, що за незаперечного воєнного переважання НАТО у світовому масштабі, про жодне торжество євроатлантичних цінностей не може бути й мови. Швидше навпаки: реакцією на квазівестернізацію став глобальний поворот до традиційних цінностей незахідних цивілізацій, інколи в їхніх крайніх, доведених до абсурду з європейсько-американської точки зору, формах» [13].

Не применшуючи ролі інших численних чинників досліджуваної проблеми, зазначимо, що домінантним все ж виступає політико-ідеологічний. Навіть якщо врахувати вагомність економічного чинника (за нинішнього стану зменшення ресурсного потенціалу планети), слід визнати, що він лише є спонукальним (точніше, каталізуючим) політико-ідеологічним імперативом експансіоністської стратегії Заходу. Масштабний прояв феномена тероризму, отже, слід оцінювати як відповідну реакцію на ускладнений, у край загострений процес світового глобалізаційного розвитку, який опинився у черговій фазі глибоких трансформвань. З огляду на це, небувалий спалах тероризму можна кваліфікувати як його новітній різновид, обумовлений дією сукупної низки чинників сучасного цивілізаційного поступу, зокрема, станом міжнародних відносин, геополітичними колізіями, соціальним дисбалансом, науково-технічними досягненнями у військовій сфері, інфор-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розкриттю проблеми міжнародного тероризму, яка пов'язана, з одного боку, із сучасними умовами національних, державних, релігійних розходжень «третьої індустріально-інформаційної хвилі», а з другого – з процесами глобалізації світового економічного, політичного та соціального простору.

маційними технологіями тощо. Принагідно виникає певний аналог із рівнем здобутків у галузі винайдення і виготовлення зброї масового знищення, внаслідок чого створилася і постійно тяжіє безпосередня загроза самому існуванню спільноти.

Висновки

В умовах глобалізації визначальною стає боротьба за сфери впливу і ринки збуту, за першість у глобальній світовій економічній системі. Досконалому перегляду підлягає багато панівних у минулому поглядів на способи і методи забезпечення безпеки, встановлення і підтримання стабільності на регіональному та глобальному рівнях. Як найважливіше завдання повинно розглядатися надійне протистояння міжнародному тероризму. Для того, щоб така протидія була ефективною, необхідна консолідація всіх розсудливих сил на планеті.

Література

1. Канцір В. С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В.С. Канцір. – Львів, 2011. – С. 24.
2. Див.: Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости / Владимир Федорович Антипенко. – Київ, 2007. – 440 с.
3. Чешков М.А. Глобальный контекст постсоветской России = The global context of postsoviet Russia: Очерки теории и методологии мироцелостности / Марат Александрович Чешков. – Москва: Издательский центр научных и учебных программ, 1999. – С. 7. – (Рукописи не горят = Scripta manent).
4. Рудич Ф. Політична наука в Україні: стан і перспективи / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 14.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the problem of international terrorism, which is connected, from one side, with modern conditions of national, state and religious contradictions of «third industrial informational wave», and from the other – with globalization processes of world economic, political and social areas.

5. Токаревський Г. „Собаки пекла” повертаються / Григорій Токаревський // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 128.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций или переустройство мирового порядка / С. Хантингтон // Pro et contra. – 1997. – Весна. – С. 114–147.
7. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы / Сергей Леонидович Удовик. – Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 2002. – С. 320–321, 350. – (Образовательная библиотека).
8. R. Hudson, A.M. Williams. Divided Europe: society and territory / edited by Ray Hudson & Allan M. Williams. – London: Thousand Oaks; California : SAGE Publication, 1999. – XII, 315 p. : ill., maps.
9. Hirst Paul Q. Globalization in question: the international economy and the possibilities of governance / Paul Hirst and Grahame Thompson. – 2nd ed. – Cambridge, UK; Malden, MA: Polity, 1999. – XVIII, 318 p.: ill., maps.
10. Hudson R. Divided Europe / R. Hudson, A.M. Williams // Sage Publications. – 1998. – P. 5–6.
11. Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України / Олег Білорус. – Броди: Просвіта, 2001. – С. 31–32.
12. Пахомов Ю.Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко. – Киев: Благотворительный Фонд содействия развитию гуманитарных и экономических наук „Международный деловой центр”, 1998. – С. 39.
13. Павленко Ю.В. История мировой цивилизации / Юрий Витальевич Павленко. – Киев: Феникс, 2002. – С. 59–66.
14. Кушніренко В. Ісламське суспільство та його вестернізація / В. Кушніренко // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 136–141.